

הרפואה במשנתו ההלכתית של הגאון רבי יעקב עמדין

מאת הרב אברהם ביק (שאו"ל)

הגאון רבי יעקב עמדין, מחבר הסידור המפורסם "בית א-ל עמודי שמים", הידוע במלחמתו עם ספיחי הכת השבתאית, במאה הי"ח באלטונה-המבורג, הראה בספריו המרובים בעניני פסק והלכה, ידיעות לא-מעטות במקצוע הרפואה.

יחיד ומיוחד היה בין רבני גרמניה, שהיה גדוש בידיעות "חיצוניות" ולדבריו בספרו האוטוביוגרפי "מגילת ספר" (1): "חפצתי לדעת ולהשכיל בדברים הטבעיים וחכמת הרפואה ביחוד, להשתמש בו למלאכת עבודת הקודש; ביחוד במלאכת חכמת הרפואה ושמירת הבריאות" (2). מספרי הרפואה שלמד בצעירותו הוא מזכיר ספר רפואה של רופא הולאנדי בונטהקל³ שהוא כנראה הרופא בונטיוס יעקב (3), שממנו למד על התועלת שבשתיית תה. בספרו זה, מגילת חייו, הוא מספר על מחלאתיו ורפואותיו, אבל חשובים ביותר הם דבריו על מקצוע הרפואה שהוא מביא בספריו. יחסו למדעי הטבע ולרפואה היה חיובי ללא הסתייגות: "אמנם גם חכמת הטבע שאני, שהיא ודאי חכמה מותרת ומשובחת נצרכת להביט אל פועל ה' ומעשהו... וביחוד החלק ממנו הנכלל בחכמת הרפואה באשר היא חיי דברייתא... " (4).

תוכן ספרו "אגרת בקורת" (5) - "תשובה בענין מכה חולי בביצה הימנית, שבאה בתוכי חולי של סכנה שקורין (קאלטי בראנד) אם יש בה משום פצועה דכה". על ספר זה כתבו המהדירים שהוא מלא "תורה וחכמה גם יחד, בו מדבר נכבדות על הטבע וחכמת הרפואה, ועל הרופאים בו יאמר אם לשבט ואם לחסד" (6). מספרות הרפואה של הקדמונים הוא מזכיר לא רק את הרמב"ם והרמב"ן אלא גם את אבן-סיני. "וכך שמעתי ביחוד מרופא זקן מבני עמנו, שבא מעשה לידו בפרש אחד שתקע לו

1. ווארשה תרנ"ז.

2. שם, עמ' 96.

3. Bomtius Jacob

4. שאלת יעבץ, חלק ראשון סימן מא, תשובה בענין לימוד חכמת הניתוח בשבה.

5. מהדורא ראשונה, אלטונה תפ"ח.

6. הוצאה שניה, זיטאמיר תרכ"ח, על השער.

חברו חרבו בבטנו. כשמוע השר אדונו, מיהר לשלוח אחר עבדיו הרופאים אולי ימצאו לו תקנה כי היה חביב עליו עד לאחת, מיד באו ופתחו כריסו במקום המכה ומצאו שניטלה רצועה דקה מבני המעים ויצא הפרשדונה ויצו האיש הזקן הרופא הישראלי הנ"ל למהר לתפשו ולתפרו בחוט משי שהיה מוכן וכן נעשה ואחר הניחו עליו רטיה ותחבושת... ולאחר איזה חרשים הבריא וחזר לאיתנו... ואחר זמן רב מצאתי בספרי אבן סינה דומה לזו שיצאו תולעים מהמעים אל תוך הגוף ונרפאו הנכאבים וחיו" (6).

מענין שבספרו זה מראה המחבר, שנהירין לו שבילי הביולוגיה. הוא יודע על תגליות שנתגלו באמצעות "הזכוכית", כלומר המיקרוסקופ בתחום הביולוגיה: "אחר שמצאו ע"י הזכוכית וכמה נסיונות נאמנות המכריחות שהאדם ויתר הבעלי חיים כעופות וכדגים, נוצרים בביצה הקבועה באשכול שבאשה, שבו החומר נולד, ובזרע האיש ראו והרגישו מהותו מחיבור ריבוי צורות חיוניות, הנראית כמו כן על ידי כלי הזכוכית המגדלת תואר העצבים הקטנים מאוד עד שיושגו בחוש. לכן חשבו למשפט ישר שהצורה החיונית היא דמות אדם קטן או הבעל חי ההוא משוער באברים שקוע בו בתכלית... והוא נושאמשך הזרע בכלל שהווייתו מחום טבעי...". (7).

הוא ידע על מחזור הדם ועל תהליך העיכול והוא דן בהרחבה בסיבת התגברותו של החום בשעת מחלה ובתהליכי מחלה אחרים.

כמבואו הגדול לסידורו הוא מדבר על המאכלים "מכובד המותרות ועכירות החלטים משמרים ותערובת חמרים עבים וזרים המחליאים ומחרידים ומטרידים הגוף עד שגבר החמימות הגדול המוחש בגיד הדופק שהולך במרוצה חזקה חרץ ממנהגו ועל ידי זה הגוף בוער כאש כנרגש במשוש היד... וגורם עיכוב מהלך הדם והקפתו בכל הגוף דרך מעברים צרים".

דרכו לבאר גם דיני הלכה בטרמינולוגיה רפואה מדעית. לדוגמה:

הבית יוסף בטור יורה דעה, הלכות קוסם ומעונן ומנחש, מביא ירושלמי: "אפיון". רבי יעקב עמדין מסביר מלה זו: "שרף אילן וכך שמו בלע"ז אפיוס, והוא סם המוות גמור, אלא שעושים אותו לרפואה על ידי מלאכה ומותר אם הוא הרכבה ממינים הרבה שעושים אותו לרפואה מעשה רוקח" (8).

בדיון הלכתי אחד, באשה שרצתה להציל נערה מתעלפת בטעות שפכה לתוך פיה סם המוות ונשרפה הנערה, שוקל הרי"ע את ההלכה אם האשה חייבת ברציחה בשוגג. אולי כיון שנתכוונה להצלת נפשה של הנערה אין כאן חיוב גלות.

6. הוצאה שניה, זיטאמיר תרכ"ח, על השער.

7. אגרה בקורת עכ"כד.

8. מור וקציעה, חלק יורה דעה (כתב יד מכללת קולומביא, ניו יורק) סימן קנה.

הרי"ע מביא דברי השולחן-ערוך בענין רופא שטעה והזיק פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואם המית ונדע לו ששגג גולה על ידו ואף שכוונתו היתה להצלת נפש. לכאורה יש כאן ראייה ברורה שהאשה חייבת גלות. אולם הוא דוחה זה לפי דברי אחד מגדולי בעלי הלכה והרופאים, רבי שמעון דוראן בספרו תשב"ץ (9), שהגדיר "רופא אומן כרופא במלאכת יד שגנתו וזדונו היא חבלה ורציחה במכשירי ברזל אפילו מחט. אבל רופא חולים במשקים ובמרקחות אינו נכנס בגדר זה ואם הוא טעה פטור אף מדיני שמים" (10). דלה דלה לנו רבנו יעקב עמדין מכארה של תורה כמה הילכתא רברבא בעניני רפואה. הבאנו רק דוגמאות אחדות. והרוצה לישאב מבארו של יעקב, יבוא אל המבוע, וכדו בידו.

רופא נאמן שיודע לראות בשתן או בשאר דברים אם ימות החולה, אם אמר לו החולה, אל תכחד ממני, כלום אחת עושה אלא כדי שלא תטרף דעתי והלא אני שמח יותר שאדע האמת, אם הוא אינו חפץ בחיים, שסובל יסורין גדולים, או שהוא זקן מאד, יאמר לו האמת, או אם החולה צריך לצוות מילי דשמיא, לומר לו אין לך להתפחד מכל מקום תצוה.

(ספר חסידים, סימן קנ"ד)

9. תשב"ץ חלק ג, סימן פב.

10. מור וקציעה, שם.